

Оксана Захарчук

НА ВЕРШИНІ СВІТОВОЇ СЛАВИ До 145-річчя від дня народження Соломії Крушельницької

Її виступи на сцені – фантастичні видіння.
Джакомо Лаурі-Вольпі

Соломія Крушельницька – знаменита українська оперна співачка (сопрано), яка чарувала слухачів чотирьох континентів світу. Її співом захоплювалися в Австрії, Алжирі, Аргентині, Бразилії, Єгипті, Іспанії, Італії, Канаді, Німеччині, Польщі, Португалії, Росії, США, Франції, Чилі та інших країнах.

Сучасник Крушельницької, відомий італійський музикознавець В. Кортопассі писав, що в перші десятиріччя ХХ століття на оперних сценах світу царювали чотири співаки – Маттіа Баттістіні, Енріко Карузо, Тітта Руффо, Федір Шаляпін. І лише одна жінка спромоглася сягнути їх висот і стати вривень з ними – Соломія Крушельницька. Саме їй належить тріумфальне відродження музичного шедевр Джакомо Пуччіні – опери «Мадам Батерфляй», в якій Крушельницька виступила на сценах найбільших театрів світу сто разів. З почуттям щиросердного захоплення і глибокої вдячності Пуччіні дарує співачці свій портрет з написом: «Найпрекрасніший і найчарівніший Батерфляй». А фотографію Крушельницької композитор тримав над своїм письмовим столом як згадку про найважливішу подію творчого життя – повернення радості успіху і віри у своє мистецтво.

Соломія Крушельницька

Багато композиторів зверталися до Крушельницької з проханням виконати роль головної героїні в їхніх операх – Р. Штраус, І. Піццетті, А. Каталані та інші. А видатний диригент ХХ століття Артуро Тосканіні, який був надзвичайно вимогливим до музикантів і не дуже приязний до співаків, схилився перед Крушельницькою, вважаючи її рідкісним винятком. І куди б не закинула її доля, Соломія завжди і всюди підкреслювала, що є україркою, і свої концерти завершувала задушевним і натхненним виконанням рідних українських народних пісень, часто у власному фортеп'янному супроводі. Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що українська співачка відіграла величезну роль у розвитку вокального мистецтва в усьому світі.

Соломія Крушельницька народилася 23 вересня 1872 року на Тернопільщині в сім'ї священика. Дитинство її пройшло в селі Білій під Тернополем. Як розповідала сама Соломія, «Пісня, музика – моя стихія з малих літ. Любов до музики і співу прищепив мені батько. Дуже він любив українську народну пісню. Батько навчив нас усіх, дітей, грати на різних інструментах. Майже щовечора в нашому домі відбувалися сімейні концерти. Я співала. Батько вважав мій юний голос досить пристойним і всіляко розвивав його. Цьому сприяли наші домашні концерти. Для батька гра і спів були чимось священним». Мати також любила співати. Діти, а їх було восьмеро – шестеро дівчат і двоє хлопців, завжди співали, ставили навіть невеликі вистави, якими захоплювалися сусіди і гості.

Ще маленькою Соломія вчиться грати на фортеп'яно, а в 10 років виступає в хорі «Руської бесіди» в Тернополі, співає в сільському хорі, організованому її батьком, і навіть деякий час керує цим хором.

Бачачи великий потяг Соломії до музики і співу, батько, всупереч усталеній серед галичан думці, що «добре вихована» дівчина, а тим паче дочка священика, не може, не має права виступати на сцені, зокрема також і з огляду на професію артиста як щось несерйозне для молоді людини, а тим більше для дівчини, і на позичені гроші відряджає її на навчання до Львівської консерваторії, де вона вчиться гри на фортеп'яно у професора Владислава Вшелячинського, а співу – у професора Валерія Висоцького.

Крушельницька закінчує консерваторію з медаллю 1893 року. Екзаменаційна комісія в дипломі молоді співачки записала: «Має всі дані, щоб стати окрасою навіть першорядної сцени. Обширної скалі, дзвінкий і дуже симпатичний звук голосу її меццо-сопрано, освіта музична, високе почуття краси, приваблива зовнішність, сценічна постава, словом, усі прикмети, якими обдарувала її природа, заповідають їй в артистичному світі найкращу будучність».

Успішний дебют Крушельницької на сцені Львівської опери не заспокоює молоду співачку, і вона вирішує поїхати до Італії, щоб професійно вдосконалюватись і проникати в глибини музичного та драматичного мистецтва.

В Мілані їй пощастило навчатися в славетної Фаусти Креспі, яка вважала Соломію своєю улюбленою ученицею і називала її «Меа Крушельницька». Вже через рік Соломія співала провідні партії в оперних театрах Італії, де швидко завоювала визнання надзвичайно вимогливої італійської публіки. Звістка про це дійшла й до рідного Львова, і незабаром керівництво міської опери запропонувало Крушельницькій гастрольні виступи. Перший після навчання в Італії виступ Кру-

шельницької у Львові відбувся 8 травня 1894 року в опері «Фауст» Шарля Гуно (партія Маргарити). Польська критика недоброчливо віднеслася до виступів Крушельницької на львівській сцені і намагалася її осміяти, скомпрометувати. Але Соломія не занепала духом. Вона писала: «Хай там громи б'ють, я беруся за роботу і кінець!.. бо маю публіку за собою. Витримаю до кінця і переконаю всіх песимістів наших, що й руська душа є здібна обняти хоч би найвищий вершок в артизмі, та й тим самим потягну других за собою, щоб не гнили там вже за життя». І вона дійсно витримала і переконала не лише всіх песимістів, а й увесь світ, показавши, на що була здатна її глибоко поетична, талановита натура. Віра, сила волі та впевненість у своїх силах і можливостях відіграли свою позитивну роль.

Щойно опанувавши італійську школу бельканто, Крушельницька вирішує поїхати до Відня й оволодіти німецькою вокальною школою – вивчити новаторські опери Ріхарда Вагнера. Це був дуже сміливий і ризикований крок для молодой співачки, оскільки драматична музика цього композитора є досить складною для виконання і вимагає спеціальної підготовки. А хто цього не дотримувався, за висловом Крушельницької, «не один співак скрутив карк». Протягом кількох місяців співачка студіює музику Вагнера у відомого віденського професора Генсбахера, що згодом дало їй можливість завоювати репутацію однієї з найкращих виконавиць сопранових партій в операх композитора і титул «Вагнерівська примадонна» ХХ століття. З Відня Крушельницька їде на гастролі до Краківської опери, а потім виступає в Італії – Кремоні, Пармі, Удіне, Зарі, Трієсті, і скрізь – з великим успіхом. Італійська критика писала: «У неї струнка і висока постать, м'які й приємні риси обличчя, невимушена сценічна гра, природний хист передавати живі й глибокі почуття, ... бездоганно поставлений блискучий голос, ... напрочуд вірна емісія звука, настільки чіткого і впевненого, що його можна переплутати з голосами інструментів, рідкісна чистота вокалізації, гранична відточеність співу – все це знаходить відгук у вдячних серцях слухачів, і вони не шкодують артистці бурхливих, щирх оплесків... Поздоровляємо її з блискучими успіхами, добре пам'ятаючи ту невідому пристрасть, той тонкий розум, ту скромність і ніжну красу, що роблять синьйорину Крушельницьку геніальною артисткою, призначеною для великої кар'єри».

«Вагнерівська примадонна»
ХХ століття

Слава Соломії Крушельницької рознеслася по всіх країнах Європи. Швидкокрилою чайкою долетіла вона й до Одеси. Один з найкращих на той час в Європі Одеський оперний театр поспішив запросити Крушельницьку до себе на гастролі в складі італійської трупи як примадонну. Тридцять п'ять виступів були справжнім тріумфом співачки, про який широко писали газети і ще більше говорили шанувальники її незвичайного таланту.

Дуже хотіла Соломія побувати в Києві, але цього не бажали правителі міста, які з підозрою ставились до всього, що приходило з Галичини. В листі до Крушельницької Микола Лисенко висловлював щирий жаль з приводу того, що Київ не зміг вітати свою славну співачку. Бажаючи виявити подяку великій артистці за популяризацію українських народних пісень і власних творів, Лисенко присвятив їй кілька своїх кращих солоспівів: «Я вірую в красу», «Хіба тільки рожам цвісти?» і «Не забудь юних днів», які вислав їй у рукописі до Італії.

У Варшаві Соломія Крушельницька дуже швидко здобула славу і пошану. Поляки вважали її неперевершеною в усіх виставах, але особливо високо цінували за блискуче виконання головних партій в польських операх С. Монюшка – «Галька» і «Графиня». Ось цікавий епізод під час гастролей Крушельницької у Варшаві з оповіді самої співачки. «Якось після закінчення вистави до мене постукали. За хвилину на порозі стояв красивий російський генерал. – Мадам, – звернувся він до мене по-французькому, – його величність цар Микола II чекає на вас у своїй резиденції за містом. Мені доручено передати вам запрошення і супроводжувати вас. – Мене і кількох моїх колег відвезли на вокзал, а звідти – спеціальним поїздом у царську віллу. Там ми співали. Я тоді виконала кілька українських народних пісень. Раптом мене покликали до царя, і він запитав мене по-французькому, якого народу були ті пісні, які я щойно виконувала. Я відповіла, що співала українські народні пісні. Помовчавши хвилину, цар тихенько спитав мене, хто я за національністю. Я відповіла. Він знову помовчав, а потім ніяково зауважив, що його запевняють, ніби я іншої національності. Тоді ж мене запросили на гастролі до Росії. Я кілька разів була в Росії... Було це на початку століття. Приймали мене в Петербурзі дуже добре».

Російська критика також високо оцінювала мистецтво молодої співачки, називаючи її «жінкою-Шаляпіним», що було чи не найбільшою похвалою на батьківщині великого співака.

Здивувати, а тим більше полонити парижан, які бачили на своїй сцені найвідоміших артистів, ще й при тому, що французи тоді недолюблювали новаторську музику Вагнера, було нелегкою справою. «Крушельницька завоювала Париж», – писали газети, підкреслюючи красу її голосу і блискучу вокальну школу, її незрівнянний спів та акторську майстерність, а також природну чарівність, вишуканість і шляхетність її манер, високу загальну культуру і чудову французьку вимову. Її визнавали однією з найбільших артисток сучасної доби.

В 1904 році сталася подія, яка набрала широкого розголосу у світовій пресі як справжня сенсація століття. Власне Крушельницькій, цій оригінальній співачці з далекої і майже невідомої країни, на думку сучасної італійської дослідниці А. Черретіні, за чудовим збігом обставин судилося представити всьому світу один із музичних шедеврів Джакомо Пуччіні. Тріумфальне виконання Соломією головної партії в опері «Мадам Батерфляй» сталося через три місяці після того, як прем'єра зазнала повного фіаско. Наскільки серйозно віднеслася Соломія до праці над новою роллю, свідчить хоча б той факт, що співачка майже три місяці (поки йшла підготовка до нової постановки) навіть після репетиції не знімала одягу, який носила на сцені, щоб ще більше увійти в образ головної героїні – японки Чіо-Чіо-сан. Тодішній безпрецедентний успіх Крушельницької ще й тепер викликає щирий подив

і захоплення в дослідників історії італійського театру Дж. Гуалерці та Дж. Рампоне, які у статті «Повернення з минулого» (Турин, 2000) писали: «Чіо-Чіо-сан в інтерпретації Соломії Крушельницької була подана на високому інтелектуальному рівні, але без шкоди для безпосередності і сценічної правди образу героїні, сутність і глибина якого могли, без сумніву, задовольнити вимоги найвитонченішого смаку. Орієнталізм Батерфляй надав співачці чудову можливість продемонструвати свій витончений артистизм».

Успіх, а точніше тріумф повторної прем'єри опери «Мадам Батерфляй» 28 травня 1904 року став переломним не лише у житті Пуччіні, а й Соломії, бо вона вирішила оселитися у Віареджо. У своєму будинку співачка часто приймала гостей: акторів, музикантів, шанувальників театру. Такі вечори став відвідувати мер міста Віареджо, адвокат Чезаре Річчоні, який згодом став чоловіком Соломії.

Всебічно обдарована й освічена, сповнена високого артистичного чуття, Соломія Крушельницька знала 8 мов, з досконалою дикцією розмовляла й співала українською, російською, польською, німецькою, англійською, італійською, іспанською і французькою мовами. Блискучий музикант з розвиненим критичним почуттям, вона прекрасно грала на фортеп'яно і сама вивчала партитури та ролі.

Соломія за своїм характером була великою оптимісткою, надзвичайно вимогливою до себе. До кожної ролі вона готувалася дуже старанно. Мала свій підхід до трактування того або іншого музичного образу, що, треба сказати, подобалося не всім диригентам. Але ж коли Соломія була переконана у своїй правоті, вона налягала на своєму. Вона могла знати роль прекрасно, могла виступати в ній уже кільканадцять разів, однак до кожного виступу готувалася так, наче виконувала цю партію вперше. В день перед виступом майже ні з ким не розмовляла, не відповідала на телефонні дзвінки, не приймала гостей. Вона вся входила у свою роль, жила з нею.

За умовами контрактів Соломія була змушена співати в оперних виставах по 4–5 разів на тиждень. Але сильна воля, кипуча енергія співачки, величезна любов до мистецтва перемагали всі труднощі. Дорога в тодішньому театральному світі була дуже терниста і часто йшла понад урвищем. Довкола буяла конкуренція, і потрібен був, крім великого таланту, ще й неабиякий розум, щоб втриматися на вершині у тому світі слави.

Як жінка, Соломія Крушельницька була надзвичайно красивою, елегантною, з вишуканими манерами і разом з тим дуже простою, щирою, сердечною, доброзичливою. Вона однаково ставилася до людей будь-якого соціального стану, чим викликала до себе прихильність, повагу і симпатії всіх, хто її оточував. Талановита актриса була високоосвіченою, надзвичайно благородною і культурною людиною. Крушельницька була дуже пунктуальною, вона ніколи не змушувала чекати на себе і завжди своєчасно приходила на зустрічі, репетиції тощо. Соломія розмовляла з кожним його рідною мовою, багато читала, добре розумілася на медицині, уміла чудово готувати найрізноманітніші страви, добре шила і сама водила свій автомобіль, що було на той час винятковим явищем серед жінок. Їй було притаманне глибоке відчуття і розуміння прекрасного.

Свідченням величезної популярності Крушельницької є той факт, що вона була удостоєна честі відкривати святковий концерт в день 100-річчя незалежності

Аргентини в театрі «Опера» в Буенос-Айресі 25 травня 1910 року. Негріта П'яцціні, аргентинська музикознавець і подруга Соломії, згадує: «Коли піднялася завіса, глядачі побачили незвичайну картину: в центрі сцени в оточенні провідних співаків, численного хору і оркестру стояла Соломія Крушельницька в чудовому святковому вбранні з аргентинським прапором у руках, який спадав по її плечах аж на підлогу. Зал вибухнув овацією. А коли під акомпанемент симфонічного оркестру Соломія заспівала з хором державний гімн Аргентини, злива оплесків нагадувала розбурханий океан».

В zenіті слави (1915) Крушельницька вирішила зійти з оперної сцени і присвятити себе концертній діяльності. В репертуарі співачки були твори композиторів різних стильових епох: від К. Монтеверді до С. Франка, від В. А. Моцарта до М. Мусоргського і своїх сучасників – І. Піццетті, С. Рахманінова. Велике місце в її репертуарі займали пісні народів світу.

Крушельницька завжди включала до своїх програм українські народні пісні, які вона безмежно любила, твори українських композиторів М. Лисенка, С. Людкевича, О. Нижанківського, А. Вахнянина, Д. Січинського, В. Матюка та ін. Ними, як правило, співачка закінчувала свої виступи. Улюбленим її твором був романс Січинського «Бабине літо». За свідченням численних критиків і авторів спогадів про Крушельницьку, її сольні концерти проходили з такими ж небувалими тріумфами, як і виступи на оперній сцені. Відомий американський музичний критик Дж. Дюваль, писав: «З моменту її появи на сцені в уяві слухачів виникають найкращі асоціації та образи. Кожна проспівана фраза має глибокий зміст, кожний рух артистки коректний і красивий. Вже сам вигляд її милує зір, приносить естетичне задоволення...».

Голос свій співачка використовує тільки для передачі змісту твору і ніколи заради суто вокальних ефектів. Крушельницька виконує твір з такою експресією і точністю, що ще довго після концерту ми не можемо забути її голосу і залишаємося під впливом музики».

Гастрольні турне Крушельницької проходили по країнах Європи й Америки, але завжди завершувалися на рідній землі. Майже щороку виступала вона з концертами у Львові, Тернополі, Стрию, Бережанах, Збаражі, Коломиї, Чернівцях та інших містах. Вона була в дружніх стосунках з І. Франком, М. Павликом, О. Кобилянською, М. Лисенком, Д. Січинським та багатьма іншими культурними діячами Галичини і Наддніпрянщини.

1939 року Крушельницька оселяється у Львові, 1944 стає педагогом Львівської державної консерваторії імені М. Лисенка. Уроки відбувалися у неї вдома, на них завжди були присутні майже всі її учні. Один учень співав, а інші слухали його і зауваження Соломії Амвросіївни. Крушельницька підкреслювала, що співати треба з любов'ю, з умінням і знаннями. Співак повинен своїм співом так захопити слухачів, щоб вони не тільки уважно слухали його, а й переживали разом з ним виконуване. Вказівки Крушельницької були гранично прості, зрозумілі і точні. Головним чином – про осмислену подачу тексту, про дикцію, цезури та відчуття фрази.

Феноменальна особистість Соломії Крушельницької постає перед нами в триєдиному вимірі – як співачка, як актриса і як музикант. Як співачка, вона сягнула

вершин вокальної майстерності, як актриса – проникла в таємниці драматичного мистецтва, а як музикант – виявляла глибинну духовну суть відтворюваних образів у творах композиторів різних стильових епох: Ж. Бізе, Р. Вагнера, Дж. Верді, С. Гулака-Артемовського, Ш. Гуно, А. Каталані, М. Лисенка, Дж. Мейєрбера, С. Монюшка, В. А. Моцарта, І. Піццетті, Дж. Пуччіні, П. Чайковського, Р. Штрауса та інших. У виконанні Крушельницької вражала природжена інтелігентність, якась особлива культура звука у передачі найніжніших відтінків людських почуттів. Соломія перевтілювалася, відриваючись від буденної дійсності, і слухачів переносила туди, про що співала. То була артистичність в якомусь найвищому розумінні.

Соломія Крушельницька була улюбленицею не лише публіки, а й своїх колег по мистецтву. Скільки разів ще під час репетицій їй аплодували партнери, славетні диригенти, оркестранти і хористи, адже вони бачили в ній актрису унікального обдарування, поважали її за люб'язність, привітність, чуйне ставлення до них і до всіх людей. Оркестранти завжди зустрічали її привітанням: «Ласкаво просимо!». Жоден диригент ніколи не робив їй ніяких критичних зауважень, визнаючи її неперевершеність. А великий Тосканіні після прем'єри опери Каталані «Лорелея» в емоційному пориві піднявся на сцену і прилюдно привітав Соломію з успіхом.

Крушельницька виконала місію, яку поклав на неї Господь, якнайкраще. Вона реалізувала своє призначення на Землі з наполегливістю сильних, цілеспрямованістю завзятих – прийшла, навчилася, перемогла. «Своїми успіхами на великих оперних сценах світу, – якось сказала Соломія Амвросіївна, – я завдячую своєму рідному співучому народові, його невмирущій пісні-чарівниці. Це вона мене вивела на широку дорогу мистецтва». І співачка гідно репрезентувала і популяризувала у широкому світі глибоку, проникливу, сповнену величної героїки і високого ліризму українську пісню. Соломія Крушельницька співала гімн рідному краю і за це їй сьогодні наша шана і хвала.

Чіо-Чіо-Сан з опери Дж. Пуччіні «Мадам Баттерфляй»

